

ROMESZTÉTIKA ÉS -POLITIKA BUKAREST ÉS BUDAPEST BELVÁROSÁBAN

A nosztalgia, az átalakulás
és az ellenállás metszéspontjai

„Bukarest egy idős és csúnya, ugyanakkor magával ragadó hölgy” – írja Dorin Ștefan *100% București* című könyvében. A Bukarestről szóló diskurzus alapvetően romdiskurzus: a román főváros újra elegáns, múltbeli önmagává válhatna, de erre a változásra éppen az ott élők miatt nem képes. Az értelmiségi diskurzus közös álláspontja, hogy Bukarest még nem teljesedett ki, nem állt helyre. A változatlansághoz, tehetetlenséghez kapcsolódóan a beépített erkélyes szürke tömbházakra, a kolduló gyerekekre, a kóbor kutyákra, a kígyózó villanyvezetékekre asszociál, s Románián belül az ország, mindenekelőtt pedig a főváros elmaradottságát hangsúlyozó szemlélet vált dominánssá (elég, ha a közszereplő Mircea Badea híres szlogenjére gondolunk: „Romániában élünk, és ez minden időnket leköti”).¹ Ehhez a diskurzushoz kapcsolódó-

an és egyszerre azzal szemben ugyanakkor az ellenállás, a nosztalgia és a térfoglalás számos formája fedezhető föl, fogalmazódik meg Bukarest belvárosában. Ezeket a jelenségeket sok, elsősorban a budapesti romkocsmákról író szerző kapcsolta a romdiskurzushoz, romesztétikához; ebben a tanulmányban ezeknek a leírásoknak a segítségével igyekszem a Budapest és Bukarest belvárosához, szórakozóhelyeihez kapcsolódó diskurzusokat és térhasználatot jellemezni.²

Mahala a város közepén

Ha a bukaresti romokról és az azokhoz kapcsolódó térfelhasználásról van szó, kikerülhetetlen a domináns román értelmiségi diskurzus barbár–civilizált ellentétpárja, amely alapján eldől, mit és hogyan érdemes használni, hogyan kell viselkedni a városi térben.

Leírásom középpontjában a Lipszani³ környéke, más néven Bukarest régi, avagy történelmi belvárosa áll. A XV. századtól kezdve a Lipszani alkotja a város központját, eleinte főként a külföldi és helyi kereskedők, iparosok utcáiból állt, ezért a régi belváros nosztalgiájának szerves része ma is a hagyományos mesterségekhez kapcsolódik. A Lipszani környéke gazdasági, történelmi és politikai szempontból is Bukarest legfontosabb része volt, ahogy ma is, ezzel szemben kulturális szemszögből mindig a *mahala* fogalma kötődött hozzá.

A mahalát egy szóval külvárosnak lehetne fordítani, a fogalom azonban elsősorban nem a terület külvárosi elhelyezkedését, hanem az adott tér lakosságát, felhasználását jelenti. Az angol *gettó* jelentéstartalmat a román kifejezés is magában foglalja, a mahala szó ugyanakkor nem térben értelmezve, hanem lakosságát tekintve periférikus terület: olyan emberek élnek itt, akik gazdasági és kulturális értelemben is marginalizáltak, életmódjukban keverednek a civilizált, városi és a

¹ Vö. Örkény István: Visszatért a Földre a magyar holdrakéta. In: Válogatott egyperces novellák. (Palatinus, Budapest, 2004., 139.). „Azon kívül, hogy magyarok, nem foglalkoznak semmivel, mert ez teljesen igénybe veszi az idejüket.”

² A tanulmányt illusztráló képeket Péntes Tímea készítette. Forrás: <http://www.penzestimi-kalandozasai.blog.hu>.

³ A bukaresti belvárosi sugárutak magas házai mögött búvik meg a romos kis utcákból álló környék, egész közel a hajdani Ceaușescu-palotához is: jelképes főutcája, a Lipszani, lipcsei kereskedőkről kapta a nevét.

Akár egy ledózerolt utcán is fölállítanak a sörözők és bárók előtt néhány széket

barbár, vidéki elemek, a teret a vulgaritás, a hiányos civilizáltság, a szabályok be nem tartása dominálja. Az ilyen területeket keskeny, a falusiakhoz hasonló utcák jellemzik. A román nyelvben külön szláv eredetű szó, az *uliță* jelöli a poros falusi utcákat, míg a városi utcák különböző típusait, jellegüktől függően, a francia eredetű *stradă*, *șosea* vagy *bulevard*. A korábban *uliță*knak nevezett lipscani-i utcák többsége a mai napig megőrizte falusi minőségét (csak kis részük van lebetonozva), a közművesítéssel a mai napig rengeteg gond mutatkozik a területen.

A mahala eklektikus, a vidéki és a városi, a keleties, a tradicionális román és a modern építészet keveredik benne. Bár a mahala kifejezést Bukarestben is elsősorban a Románia 1918-as egyesítése után benépesült külvárosi, a vidéki jelleget és életformát még valamennyire megőrző területekre használják, a mahala lakosságra és viselkedésre vonatkozó jelentéstartalma az összes olyan területre érvényes lehet, amelyek a kommunizmus alatt, Ceaușescu 1977-ben kezdődő „szisztematizáló” rombolásaiból kimaradtak. Ezeket

a néhány emeletből álló házakat a hatalmas szocialista tömbök mögé rejtették, hagyták leromlani, annak reményében, hogy az ott élőkön kívül senki sem fog rájuk és a hozzájuk kapcsolódó történelmi időszakokra emlékezni. Gheorghe Leahu építésznek sikerült elérnie, hogy a Lipscani környéke ne szerepeljen a lebontásra ítélt területek között, de a belvárosra vonatkozó, nosztalgikus fejlesztési terveit sohasem valósították meg.

A mahala szóhoz kapcsolt viselkedésmin-tázatok és a hatalom civilizatorikus vála-szai már a XVIII. századi fanarióta, majd a XIX. századi orosz uralom alatt is a Lipscani-ról alkotott kép szerves részei voltak. Felszólítások, szabályozások szóltak a szemét elhordásáról, az utcák takarításáról, a lovaskocsik kitiltásáról, sőt még az urakról és a törökökről való pletykálgodás – amely állítólag a fanarióták „legnagyobb ellensége volt” – tilalmáról is rendelkeztek a mahala lakosságát civilizálni próbáló uralkodók. Eugen Istodor, ahogyan azt általában a Bukarestről szóló írásokban a legtöbben teszik, csatlakozik a civilizáló diskurzushoz, iro-

Az egykori kereskedelmi központ ma szórakozóhelyek paradicsoma

nikusan kiemeli, hogy a szabályok közül a legtöbbet még ma sem sikerül betartatni, így például hiába igyekeznek kitiltani az autókat a szűk utcákból, mégis mindenhova behajtának. A régi belvárossal kapcsolatos írások a civilizációs projekteket máig sikertelennek tartják, legyen szó építészekről, történészekről vagy újságírókról, az általános vélemény az: a Lipscani értékes és fontos terület, amelyet az ott élők „lerombolnak” – a városvezetésnek pedig az lenne a feladata, hogy ezt megakadályozza. A lakosság és az épületek „felhasználói” tehát a tér ellenségeivé válnak, akiket civilizálni kellene, de a szerzők kétlik, hogy ez valaha is sikerülni fog.

Ehhez kapcsolódóan Adrian Majuru történész egy, a régi belvárossal kapcsolatos interjúban a két világháború közötti időszakot jelöli meg „aranykorként”, másrészt egy másik, nyugati (autonóm) fővárost, Barcelonát hozza föl pozitív példaként Bukaresttel szemben – ezzel azt a civilizációs teret és időszakot jelöli ki, amelyhez Bukarestnek ismét vagy talán éppen először csatlakoznia kellene.

A nyugati példákat azért is fontos kiemelni, mert a Nyugat, azon belül is Európa képezi azt a célt, amely felé a városnak és lakosságának haladnia kellene a domináns értelmiségi diskurzus szerint, s amelyben a mahala mint tér és mint viselkedési forma jelenti a legnagyobb akadályt. A civilizáció, a civilizált-

ság tehát egyet jelent az európaisággal. Ezt a szemléletmódot Romániában is a Nyugat „képviselői” alakították ki, a Nyugat vált a civilizáltság végső forrásává. Ez az a civilizáltság, amelyre a kelet-közép-európai országok folyamatosan törekszenek, miközben a nyugati figyelők tekintete követi minden lépésüket, amely egy idő után belső tekinteté alakul át, míg a közbeszédben végül az állandó önkritika, a barbárság önreflexiója válik uralkodóvá. Nincs ez másképp Bukarest és a Lipscani esetében sem: a leírások állandó szereplője egy turista, aki nem találja meg a számára a megfelelő szintű látnivalókat a városban, és nem is érdemes elvárnia, hogy a szolgáltatások színvonala megközelítse a többi európai fővárosét.

Erre a „Nyugat mint érték”-diskurzusra épül az a magaskultúra, amely Majuru szerint az 1918 és 1945 közötti időszakban még létezett Bukarest belvárosában, mára azonban elveszett, és a mai városvezetés feladata lenne, hogy ezt a hiányt az arra fogékony közeposztály erősítésével pótolja. A magaskultúrát és a felsőbb osztályt az elegáns megjelenéssel (öltönnel, brillantinnal) azonosítja, valamint tagjainak morális felsőbbrendűségét hangsúlyozza: „akik nem voltak részei a világra szóló bűnözők kategóriájának”. Gheorghe Leahu építész is a vulgaritással szembeni küzdelmet várna el a hatalomtól, botrányosnak tartja a vendéglátóipar győzelmét a régi, hagyományos mesterségek fölött (több szerző felháborodva jegyzi meg Istodor könyvében, hogy az „Üvegesek Udvarát” a „Sörccsapolók Udvarává” alakították át), nehezményezve, hogy a Lipscani környéke a „Nemzet Sörözőjévé” vált.

War for territory-ként írja le a Lipscani térszervezését két fiatal antropológus, Ionuț Roșca és Andrei Cosmin Decu. Ez a háború az alternatív szubkultúrák, azon belül is a rockerek mint egyfajta társadalomkritika képviselőinek általában sikertelen térhódítási kísérleteit jelenti a régi belváros szórakozóhelyein. Ez a harc azonban nem csak kulturális természetű: Florin Poenaru antropológus a területért folytatott küzdelmet Majuru-kritikájában osztályharcként írja le. A városter-

vezés során ez a két dimenzió szorosan összekapcsolódik, hisz a posztszocialista városban a társadalom belső differenciáltsága a belvárosi térségekben összpontosul, a dzsentifikáció – az a folyamat, amelyben az előregedett, elszegényedett népesség helyét átveszik a vagyonosabb társadalmi rétegek – nem a külvárosokban újonnan, a jól szituált középosztálybeliek számára létrehozott, hanem a már kiépült belvárosi negyedekben történik meg. Budapesten a romkocsmák ennek a folyamatnak a kritikájaként s egyben eredményeként jöttek létre, míg a Lipszani környékén mind a dzsentifikáció, mind a kritikai válaszok jóval kisebb mértékben figyelhetőek meg a gyakorlat szintjén, sőt a fő értelmiségi diskurzus itt a dzsentifikációt mint kívánatos, de eddig be nem következett eseményt írja le.

A nosztalgia mint terápiás folyamat

A budapesti romkocsmák, nosztalgiateraszok egyszerre jelentik az emlékezés, a múlt földolgozása, illetve a múlt és jövő, avagy – ha a romok helyett épülő steril üzleti és lakónegyedekkel való szembenállásukat tekintjük – a múlt és a jelen közötti átmenet tereit. A nosztalgia mint a múlt század eleji romos építészet „újrahasznosítása”, valamint a különböző retrobútorok és a szoc-reál egyéb kellékeivel való felszerelés a szocializmussal szembeni ironia eszköze, tehát terápiás célokat szolgál. Ennek a terápiának az is fontos eleme, hogy a tér használói „beavatkozhatnak” az eredeti koncepcióba, firkálhatnak a falakra, részt vehetnek az alkotó folyamatokban, a teret nem csak vendéglátóipari, hanem kulturális célokra is használhatják. Emellett a romkocsmák a város iránti szeretet terepe, amely a romkocsmákon keresztül Budapest népszerűsítését, a város megismerését szolgálja.⁴

A Lipszani környékével kapcsolatos passzív, lemondó értelmiségi diskurzusban nincs ironia, de az arra válaszként adott dzsentifikáció-ellenes kritikában sem. A Lipszani szórakozóhelyei ugyan felhasználják a környék iránti nosztalgiát, amennyiben az a két világháború

közötti luxust jelenti: az elegáns éttermeket, fogadókat, bordélyházakat. A régi belvárosban egyetlen kocsmá, az *Atelier Mecanic* épít a szocialista üzemhez kapcsolódó nosztalgiára, de ebben az esetben is letisztult koncepcióról van szó, előre megtervezett dizájnelemekről, amelyekbe a fogyasztónak nincsen beleszólása.

A lakónegyedek posztszocialista jellege fontos magyarázó tényezőt jelenthet az ügyben, hogy a bukarestiek miért nem vágnak a szocializmusra való ironikus visszatekintésre. A bukaresti lakosság többsége szocialista tömbházakban él, míg a budapesti romkocsmaközönség életében ez a fajta életmód csak egyfajta dizájnelemként van jelen. A kommunizmus előtt épült házak Bukarestben kétféle sorsra juthattak: vagy a leggazdagabbak vásárolták és újították fel azokat, vagy pedig elszegényedett családok, esetleg az önkormányzat tulajdonában maradtak, és állapotuk leromlott. (Lásd Andreea OGREZEANU tanulmányait.) A régi belváros, a kommunista tömbök közé rejtve, ám azoktól teljesen eltérő, független esztétikájával, a kommunizmus előli menekülést jelképezi.

Ettől függetlenül a Lipszani környéke így is a nosztalgia és az emlékezet tere, de ebben a kontextusban mindig fölmerül a romoktól, a romosságtól való megszabadulásra irányuló vágy is – amire sosem fog sor kerülni. A belvárosról szóló cikkek, viták középpontjában a környék utcáinak öt éve húzódó felújítása áll, mivel ez időszak alatt is csupán a Román Nemzeti Bank épületét és utcáját renoválták, több utcában felszedték a macskaköveket és faállványokat helyeztek el, azonban nem fejezték be a munkálatokat, sok helyen az utca burkolata ma a macskakő és a por keveréke. Városrehabilitációs tervek ugyan léteznek, és ahogy Budapesten, a bukaresti tervek középpontjában is a műemlékvédelem, a kulturális rendezvények támogatása áll, de ezek az egyébként sem konkrét és átfogó elképzelések eddig nem öltöttek valóságos testet. A nosztalgia éppen ezért nem cél, hanem kényszer, sőt, Leahunál és Majurunál az igazi, civilizált világ iránti nosztalgia akadálya.

Az átmenetiség, amely Bukarestben és Budapesten a kultúrák, építészeti stílusok és

⁴ Ezt a tendenciát saját honlappal is erősítik: www.romkocsmak.hu.

korok közti, valamint a kommunizusból a demokratikus köztársaságok felé való átmenetet foglalja magában, fontos alkotóeleme a belvárosi tereknek. Az átmenetiség a budapesti romkocsmákban tudatosan összeállított, bár befolyásolható stíuselemekben jelenik meg, ez az átmenetiség a Lipscani környékén nem a kocsmákban belül, hanem a közterületen, az utcákon fedezhető fel, történik meg. Nem egy-egy kocsmák, egy-egy rész, hanem a környék áll össze az emlékezés (régiságok, mesterségek, éttermek), az irónia (gúnyos graffitik) és az „alternatív” gondolkodásmód (szubkultúrákat kiszolgáló boltok) terévé. Eközben a belső terek, az éttermek, a kocsmák, klubok – a budapesti romkocsmákkal szemben – szélesebb közönséget igyekeznek megcélózni, a belső elrendezést úgy alakítják ki, hogy az egyetemisták, a vállalati alkal-

Számos homlokzat még följújtásra vár

mazottak és a rockerek egyaránt megtalálják benne a helyüket. A szubkultúráktól való függetlenedés vágya nem pusztán a terekre, hanem az egyénekre is vonatkozik. Ez az igény gyakori eleme Roșca és Decu a Lipscani-on szórakozó fiatalokkal készített interjúinak. Az egyikben egy huszonéves ifjú saját éjjeli identitásváltásairól beszél: amikor sörözni indul, olyan póltól vesz fel, amin egy rockegyüttes képe szerepel; ha később átmennek egy klubba táncolni, akkor kifordítja magán a felső-

részt, hogy ne tekintsenek rá rockerként, hisz ellenkező esetben kritikák érhetnék nonkonformista stílusa miatt.

Ezzel szemben a budapesti romkocsmák eredeti tulajdonosi körét és „magját” olyan kreatív, értelmiségi közösség alkotja, akik a romesztétikán keresztül tudatosan fogalmazzák meg fogyasztás- és városkritikát. Erre az összetartozásra viszont kultúrsznobizmus is épül: a helyek „föhlígulásától” való félelem – attól, hogy a romkocsmákat egy idő után nem csak az eredeti közösség elvárásainak „megfelelő emberek” látogatják.

Romokra épülő ellenállás

Látható, hogy a romokon és a romokról állandó vita folyik, nevezzük akár kulturális, akár osztályharcnak, a városvezetéssel, az állammal és a piaci szereplőkkel kapcsolatos kritikáknak. A romokon és a romesztétikán keresztül megfogalmazódó ellenállás formáinak leírása előtt érdemes számot vetni annak politikai jelentőségével, és az ellenállás természetével, amely leginkább a Kligman-féle *dedublare*, azaz megkettőződés fogalmával ragadható meg, mely a de Certeau-féle *mindennapi gyakorlat* vagy a Fiske-féle *gerillataktika* kifejezésekkel is összekapcsolódik. Kligman a Ceaușescu-rendszer idején alkalmazott születésszabályozási módszereket kutatva figyelt föl rá, hogy az emberek a hétköznapi életük, kommunikációjuk során megkettőzött identitást alkalmaztak, egy, a rendszernek megfelelő és egy azzal párhuzamos, kritikus diskurzust. A szerző ezt ellenálló megkettőződésnek nevezi, mivel – bár az ellenállás elsősorban internalizált, nem szándékolt – a rendszer hatalmát aláásó jelenségről van szó, amely alkalmat ad annak manipulálására, illetve az olyan témák megfogalmazására, amelyekkel kapcsolatban a rendszer nem alkalmaz kényszert. Az elképzelés de Certeau *mindennapi gyakorlat* fogalmához köthető, amely politikai eszközzé válhat a hatalommal való szembenállásra, a domináns és a gyenge társadalmi szereplők közötti konfliktusok kifejezésére. Ez de Certeau-nál a taktikák harcában, Fiskénél a

gerillataktikákban jelenik meg: az uralkodó társadalommal való szembenállás hétköznapi módszerei, apró győzelmek azokon a szintereken, ahol alapvetően az uralkodó társadalmi rend gyakorolja hatalmát, de új szinterek felfedezésével is járhat. Az ellenállás ott a legvalószínűbb, ahol a rendszerben töredezés, repedezettség figyelhető meg, ahol a rendszer valamiért gyengébb. A taktikák változóak, nem köthetőek szereplőkhöz, terekhez, viszont hasznosak lehetnek a romokhoz kapcsolódó ellenállás formáinak leírásához.

Térbeli küzdelem

A küzdelem elsősorban a területért folytatott harc, amely a városvezetés, tágabb értelemben az állam mint hatalom ellen zajlik. A kommunista stratégia a szisztematizáción, a tömbházak építésén, a régi épületek leromlásán vagy lerombolásán át igyekezett láthatóvá tenni a rendszerrel nem kompatibilis elemek, a kommunista rendszer előtti társadalmi rend bukását. A kommunizmus végével azonban nem állt le az épületek hanyatlása. A kilencvenes években a tisztázatlan tulajdonjogok és az olcsón fölvásárolható önkormányzati lakások miatti ingatlanspekulációk fontosabbnak bizonyultak a fővárosok – leginkább diskurzus szintjén létező – műemlékvédelemre koncentráció, nem eléggé kidolgozott és nem eléggé következetes városrehabilitációs törekvéseinél. A dzsentifikáció, a régi épületek lerombolásával járó új építési projektek többsége a kétezres évek elején kezdődött el, az épületek sorsa azóta is nagyban függ a lakók érdekvédelemképességétől, de általában az állam és a befektetők szava a döntő, nem az ott élő közösség akarata.

Küzdelem a kulturális elnyomás ellen

A régi belvárosok, a szocreál tömbházak újonnan épített, steril lakótömbökkel, irodaházakkal, üvegalotákkal egészültek ki, a gigantikus, szisztematizált bukaresti töm-

bökre hatalmas fényreklámok, képernyők kerültek. A szisztematizációs törekvésekkel való szembenállás szerves része a romesztétikának. A budapesti romkocsmák lebontásra ítélt épületekbe való beköltözése, gyakran akár illegálisan, valamint a Lipszani környéki térhasználat egyaránt ennek példái. A Lipszani környékének legnagyobb részét elhagyott házak alkotják, amelyeknek alsó szintjére általában kávézók, bárók, klubok, éttermek költöztek, esetleg ruha-,⁵ dizájn- és élelmiszerboltok, de az épületek többsége elhagyatva áll, mélyszegénységben élő, elsősorban illegálisan beköltözött vagy önkormányzati lakást bérlő lakosaival.

Küzdelem a gazdasági elnyomás ellen

A romok esztétikája egyben a fogyasztói kultúra kritikája is. Ez a romkocsmák esetében egyértelmű: steril, új épületek helyett a tárgyak és a régi terek kreatív újrafelhasználására kerül sor. Nem kerülhetjük el ezzel kapcsolatban azt az ironizáló megjegyzést, hogy az árakban nem éppen a fogyasztói társadalom kritikája tükröződik. Ugyanakkor a romkocsmákra is alkalmazható a Bauman-féle különbségtétel fogyasztás és konzumerizmus között, amelyben a fogyasztás elkerülhetetlen társadalmi cse-

⁵A lipszani-i eleganciára vágyó romnosztalgianak szerves része a megszámlálhatatlan menyasszonyruha-bolt.

lekvés, ugyanakkor nem minden fogyasztással járó tett végső célja maga a fogyasztás. Ezzel szemben a konzumerizmus a fogyasztáson kívül semmi másról nem szól. A konzumerizmus vádjá alól a romkocsmák mozgalmát a régi épületek lebontása, így a dzsentrifikáció elleni küzdelem is felmentheti.

Az ellenállás fent említett különböző típusai Budapesten civil szerveződéssel, a romkocsmák mint intézmények megalapításával jártak, amelyek a politikai és kulturális életnek is fontos elemeivé váltak, míg Bukarestben ilyen jellegű politikai következmények nem figyelhetők meg a régi belvárosban. Ez alól a *Club A* jelenthetne kivételt, amelyet elsősorban építész szakos egyetemisták alakítottak ki a rendszer hallgatólágos beleegyezésével a Ceaușescu-rezsim idején, ezzel kapcsolatban azonban a klub egyik vezetője, Paul Radu kiemelte, hogy ez a Ceaușescu-rendszert népszerűsítő ifjúságpolitika kitervelt része volt, egyben a diákokról való információszerezésre szolgáló eszköz. Tehát a *Club A* sem tekinthető független, fiatalokból álló, ellenálló közegnek, nem fogalmaz meg ilyen szándékot.

A rendszerváltások folyamata magyarázatot adhat a civil szerveződés különbségeire. Míg a magyar rendszerváltás civil politikai szerveződések eredménye volt, addig a román forradalmat (még a kifejezést is a politikai elit vezette be, számos kritikával dacolva) ma már sokan inkább párton belüli puccsnak, mint az állampolgárok tudatos cselekedetének tekintik. A rendszerváltás utáni civil élet elsősorban ma is a külföldről érkező NGO-k – sok esetben ugyancsak civilizációs célzatú – tevékenységét jelenti.

A rom mint a kizárás területe

Eddig a romról mint a múlt és a hatalom alóli fölszabadulás aspektusáról volt szó, annak ideiglenes felhasználóiról, nem pedig a lakóiról. Holott a romok a társadalmi polarizáltság és az ehhez kapcsolódó ellentmondásosság színterei is, ami Bukarestben és Budapesten egyaránt megmutatkozik.

A Lipszani környékén is akadnak lerombolt lakóházak, de többségükben még mindig elszegényedett lakásfoglalók, bérlők élnek. Budapesten, bár jogvédők küzdöttek ellene, a legszegényebb lakosokat elköltöztették a belvárosokból, sőt maguk a romkocsmák is ilyen épületekben jöhettek csak létre, ilyen értelemben maguk is a dzsentrifikációs folyamat termékei. A szegénység és a romkocsmák viszonyával kapcsolatos belvárosi leírások magukért beszélnek. Budapesten a romlátogató ugyan elhalad a hajléktalanok mellett az aluljárókban, az utcán, de utána belép a romkocsmák kapuján a nem fogyasztók előtt elzárt udvarba, ahol nem találkozik a környéken látható „még elviselhető városi nyomorral”. Bukarestben a romok közül előbukkanó teraszok alkotják a még megfelelő állapotban lévő utcákat, a fogyasztás helye maga az utca, amelyet végig közösen használnak az ott élő emberekkel. Ha a házak ajtaja kinyílik, a teraszokról a fűtés nélküli lakások illegális lakóira látni, akik, ki tudja, hányan, nyomorognak az épületekben, ahol a szórakozóhelyek üzemelnek. Ez a fajta, egymástól vizuálisan nem függetlenedett térhasználat is magyarázat lehet a dzsentrifikációhoz való eltérő hozzáállásra.

A szegénység, a lepusztultság, a mahala a romesztétika eleme. A Lipszani környék és a romkocsmák egyaránt a Balkánhoz és Kelet-Európához kapcsolódó orientalista turizmusra építenek. Nem véletlen, hogy a romokat látogató fogyasztó a leírásokban egyben kalandorrá is válik. A kalandor titokzatos, az átlagember számára ismeretlen, poros utcákon, romos udvarokon tör előre, ismeretlen balkáni-keleti kulturális elemekkel találkozik, valamint a romos épületek velejárójával, a szegénységgel. A romkocsmák így könnyen vonzóvá váltak a hazai és külföldi romturisták számára.

Ahogy a romkocsmák egyre népszerűbbek lesznek, úgy jelenik meg a kizárólag a fogyasztásra vágyó közönség, amellyel a kritikus értelmiség nem szívesen tartózkodik egy helyen. OGREZEANU a mahalát állandó határterületként definiálja, ez nem csupán fizikai, gazdasági, de kulturális értelemben is elhatá-

rolásra, azon belül is „szimbolikus fogyasztásra” késztet. A városi értelmiségi elitnek elsődleges szerepe van a térhasználattal kapcsolatos „legitim ízlés” meghatározásában, amelyhez képest mindenki más ízlése vulgáris, alacsonyabb rendű. Budapesten ez a kultúrsznob kritika a fogyasztáshoz, a helyekhez kapcsolódó értelmezési képesség, Bukarestben pedig a nem elég civilizált, európai, klasszikus, tiszta kultúra tiszteletének hiányát jelenti.

Ellentmondásosság és átmenetiség

A budapesti és bukaresti romok az ellentmondásosság terei, amelyekben a romokhoz kapcsolódó jelenségekre egymással teljes mértékben ellentétes magyarázatok adhatók. Lehetetlen a fogyasztás elleni kritikára és a szimbolikus fogyasztásra épülő érvelés között végleges igazságot tenni. A mahala romantikája és a civilizációs törekvések közötti feszültség mellett megjelenik a civilizációs diskurzushoz hasonló elven működő, a balkániságra, kelet-európai sztereotípiákra építő orientalista turizmus. A romterek közösségeket építenek, közösségeket zárnak ki, a kizárt, marginalizált közösségek jogaiért is harcolnak, egyszerre osztják meg a teret és zárják el előlük.

Nosztalgia, ellenállás, civilizáció – a belvárosi romokhoz kapcsolódó fogalmak, amelyekről ezeknek a tereknek rendkívüli történelmi, politikai és kulturális jelentősége lesz. Ugyanakkor egyik fogalom sem jelenik meg tisztán, egyik jelenség sem sorolható be egyértelműen pusztán az egyik kategóriába, a romokban és a használóikban is összekeverednek s egyszerre jelennek meg egymással ellentétes szerepek, diskurzusok.

Az átmenetiség mint politikai folyamat (demokratizálódás és átmenet a piacgazdaság felé), és mint a szó fizikai értelmében vett bizonytalanság, a lerombolástól való félelem mellett a képlékenység, az egymásnak ellentmondó értelmezési keretek együttes jelenléte, valamint az átmenetiség újabb szintjét jelenti, amelynek elemeit ugyan le lehet írni, de a köztük lévő feszültségeket nem lehet föloldani.

Szuhay Márton

KITALÁLT TEREK

A lyoni Collectifs Friche
Autogérée Artistique
(CFA RVI) mint autonóm
kreatív közösségi tér

– részlet

A kitalált terek fogalma alatt olyan elhagyott helyeket értek, amelyeket az emberi lelemény újra felfedezett magának, és szükségai mentén ismét birtokába, majd használatába vette. Ezen ismételt térfoglalásoknak és térértémtételeknek igen sokféle módja létezik.

A következőkben a tér újrahasznosításának egy furcsa keverékét veszem részletesen szemügyre. A lyoni *Friche RVI* nem foglalt ház, mivel se nem ház, se nem nagyon foglalt. Nem is romkocsmá, bár néhol valóban elég romos, de nem nyitott a közönség előtt. Ipari ingatlanok viszont elég ipari – már csak a méreteit tekintve is –, s meglátásom szerint komoly urbanisztikai jelentőséggel is bír, mégis inkább egy ösztönös és civil hasznosításról, mintsem egy városi irányítás alá vont stratégiai beruházásról beszélhetünk.

A hely története

A Friche RVI (Renault Véhicule Industriel) egy 1997 óta elhagyott gyárpépület, ami a